

УДК 658.147

Янчукович Т.В.

*аспірант кафедри економіки та фінансів підприємства
Київського національного торговельно-економічного університету***ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ:
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ****EQUITY OF THE TRADE ENTERPRISE:
THE NATURE AND PECULIARITIES OF FORMATION****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто етапи виникнення та розвитку поняття «капітал», визначено термін «власний капітал» за поданням трактування різних вчених-економістів. Обґрунтовано підходи наукових економічних шкіл до трактування поняття капіталу. Висвітлено генезис дефініції «капітал підприємства» в сучасній економічній літературі.

Ключові слова: капітал, фінансові ресурси, гроші, майно, оборотні засоби, власні джерела.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены этапы возникновения и развития понятия «капитал», определен термин «собственный капитал» по представлению трактовки различных ученых-экономистов. Обоснованы подходы научных экономических школ к трактовке понятия капитала. Освещен генезис дефиниции «капитал предприятия» в современной экономической литературе.

Ключевые слова: капитал, финансовые ресурсы, деньги, имущество, оборотные средства, собственные источники.

ANNOTATION

The article examines the stages of the emergence and development of the concept of «capital», the term «equity» is defined, according to the interpretation of various economists. The approaches of scientific and economic schools to the interpretation of the notion of capital are substantiated. The genesis of the definition of «enterprise capital» in the modern economic literature is highlighted.

Key words: capital, financial resources, money, property, circulating assets, own sources.

Постановка проблеми. У ринкових умовах вітчизняні спеціалісти з бухгалтерського обліку та звітності прагнуть змінити та наблизити вітчизняну методіку облікового відображення фактів господарського життя до методіки облікового відображення західних країн. Тому постає проблема удосконалення форми і складових бухгалтерського балансу як основного джерела отримання інформації для управління капіталом. В умовах фінансової кризи інформаційна база, яка впливає на прийняття управлінських рішень в частині аналітичних розрізів, підлягає критиці. Так І.Й. Яремко відзначав: «Нині на рівні найвпливовіших фінансово-економічних інституцій обговорюється дилема створення нової «фінансової архітектури», яка, своєю чергою, повинна бути забезпечена суттєво іншим інформаційно-аналітичним базисом та регуляторними інструментами (інституціями)» [1, с. 549]. Серед американських вчених поширювалася думка про те, що саме бухгалтери мають нести відповідальність за крах підприємства [2, с. 48]. Тому поява нових видів підприємницької діяльності та форм співробіт-

ництва в Україні зумовила необхідність удосконалення інформації, яку можна отримати із фінансової звітності, наприклад, з балансу для цілей управління такими підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвитку теорії управління капіталом на підприємствах значний внесок зробили І.О. Бланк, Н.О. Власова, Р.С. Квасницька, В.В. Ковальов, Г.О. Крамаренко, Л.М. Малярець, А.М. Поддєрьогін, В.О. Подольська, Н.М. Пономаренко, В.М. Суторміна, О.О. Терещенко та інші науковці. Сучасні підходи до розв'язання методологічних проблем обліку й аналізу капіталу підприємства, зокрема торгівлі, пропонують такі вітчизняні вчені, як, наприклад, М.О. Білоусов, Ф.Ф. Бутинець, Р.В. Варичева, О.Й. Вітчар, Т.В. Давидюк, О.О. Зеленіна, Л.М. Котенко, Н.С. Марушко, Є.В. Мних, І.М. Назаренко, О.В. Олійник, Н.І. Петренко, О.І. Пилипенко, В.В. Сопко, Л.І. Цюцяк, О.В. Чумак, І.Й. Яремко, О.В. Ярошук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте потребують поглибленого опрацювання теоретичні аспекти виникнення та розвитку поняття «капітал» за етапами еволюції економічної думки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні та розвитку поняття «капітал» за етапами еволюції економічної думки, наукових підходів концептуальних основ функціонування наукових економічних шкіл щодо трактування поняття власного капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі життя в умовах надзвичайно швидкого розвитку інформаційного бізнесу економіка посідає перше місце. Сьогодні основою інноваційного розвитку будь-якого підприємства і зростання його ринкової вартості є інтелектуальний потенціал висококваліфікованих працівників. Доцільно розкрити поняття власного капіталу в умовах нинішнього ринку, оскільки торговельні підприємства не можуть існувати без економічного зростання.

Дослідження генезису економічної категорії «капітал» за етапами доринкової (IV ст. до н. е. – XVIII ст.), ринкової (XVIII–XIX ст.) та соціально-орієнтованої ринкової економіки (XX–XXI ст.), результати якого наведено на рис. 1, доводить, що еволюція цієї економічної

категорії відображає процес розвитку природи, форм руху, динаміки та структури товарного виробництва, а також свідчить про її багатогранність. У доринковій економіці першу спро-

бу визначення сутності капіталу було здійснено представниками економічної думки античного світу, а саме Ксенофонтом (430-455 рр. до н. е.), Платоном (427-347 рр. до н. е.) та Аристотелем

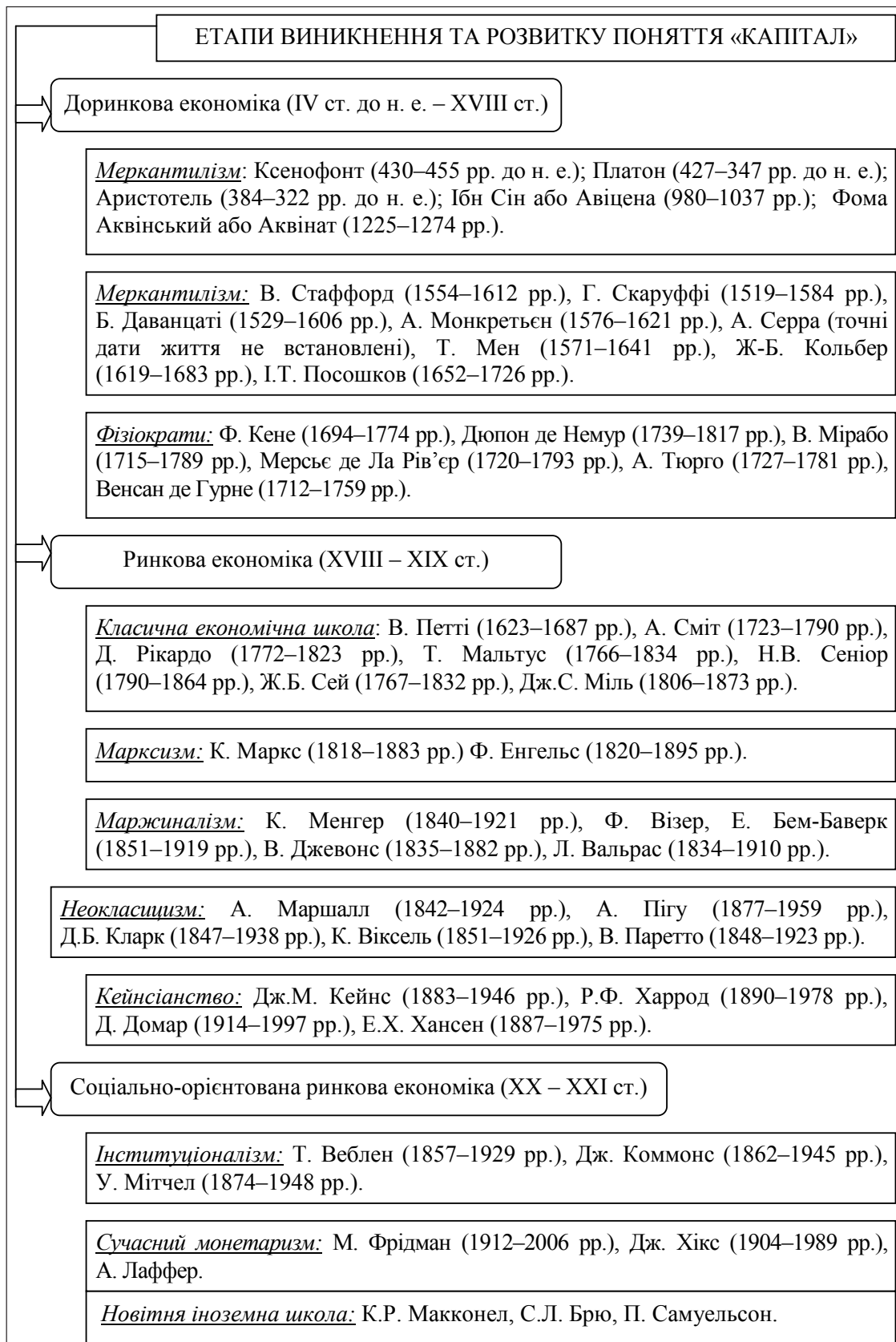

Рис. 1. Етапи виникнення та розвитку поняття «капітал»

Джерело: згруповано автором за даними [5]

(384-322 рр. до н. е.). Вони не вживали безпосередньо термін «капітал», але розглядали його крізь призму накопичення багатства й зростання добробуту народу [3, с. 230].

Багато економістів, вчених досліджували сутність власного капіталу. Серед них були італійські (Л. Пачолі, Н. де Анастасіо), французькі (Л. Батардон, Ж. Андре, Ж. Дюмарше), німецькі (Ф. Ляйтнер, В. Рігер), російські (М. Лунський, М. Блатов, Р. Вейцман, І. Галаган, М. Кіпарисов, Є. Сіверс та ін.) науковці [4]. З точки зору політекономії капітал є вартістю, яка має властивість самозростати, приносячи так звану додаткову вартість.

Представники класичної політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сей та ін.) визначали капітал сукупністю матеріальних благ, що задовольняють людські потреби в зростанні вартості. Тобто капітал ототожнювався із засобами виробництва. Подібні уявлення характерні також для неокласиків (А. Маршала та ін.), а також деяких сучасних економістів (П. Самуельсона, С. Фішера та ін.).

Марксистська економічна теорія трактувала капітал як сукупність певних виробничих відносин людей, властивих системі найманої праці, тобто відносин щодо привласнення власниками засобів виробництва результату неоплаченої праці найманих робітників (так званої додаткової вартості). У цьому трактуванні капітал є носієм відносин з експлуатації найманої праці капіталістами.

Сучасний монетаризм (М. Фрідмен та ін.) ототожнює капітал з грошима або їх заміниками – кредитними грошима, які у своєму русі (обігу) приносять дохід, тобто з цієї точки зору капітал – це багатство, яке існує у формі грошей. Нарешті, прихильники маржиналізму, представники австрійської економічної школи та їх сучасні послідовники, вважають, що капітал – це все, що приносить дохід як результат різної оцінки окремими економічними суб'єктами наявних і майбутніх економічних благ [6].

На нашу думку, особливої уваги заслуговують погляди на економічну природу і сутність капіталу представників школи маржиналістів та неокласичної економічної теорії [6, с. 15-22]; це доводить, що у трактуваннях категорії «капітал» простежуються, хоч і незначні, але розбіжності. Маржиналісти наголошують на матеріальній формі капіталу, особливістю якої є здатність приносити дохід, а неокласики розглядають капітал як один із факторів виробництва, який визначається корисністю, а також до якого належать знання, організаційні здібності та відповідні виробничі й державні утворення, тобто фактори людської активності.

Науковий інтерес у ході дослідження капіталу викликають також економічні погляди представників школи кейнсіанства, засновником якої був Дж.М. Кейнс (1883-1946 рр.). Він та його прихильники (Р.Ф. Харрод, Д. Домар, Е.Х. Хансен та ін.) також привертати увагу до

матеріальної форми капіталу і зауважували, що особливістю капіталу є здатність приносити дохід. При цьому вирішальну роль у забезпеченні зростання доходу і збільшенні виробничих потужностей вони відводили інвестиціям [6, с. 16].

У першій половині ХХ ст. формується новий напрям економічної думки, а саме інституціоналізм, представниками якого були Т. Верлен, Дж. Коммонс, У. Мітчел. Засновник інституціоналізму Т. Веблен (1857-1929 рр.), гостро критикуючи монополії, обмежує їхню сутність утворенням «іматеріального багатства» – фіктивного капіталу. Він розрізняє промисловий та фінансовий капітал і стверджує, що «власність капіталістів втілюється не у засобах виробництва, а в цінних паперах, що свідчить про її перехід із матеріальної форми у нематеріальну» [6, с. 17].

Формування поглядів на капітал у представників інституціоналізму відбувалося в епоху ринкового (грошового) господарства, характерною особливістю якого вони вважали розрив між бізнесом та індустрією. Причиною останнього, на їхню думку, було протиріччя власників і організаторів виробництва. «Підприємницький клас, отримавши бізнес у своє розпорядження, намагався отримати прибуток на капітал. Власники ж не вкладали цей капітал у виробництво, а надавали у кредит. Таким чином, для бізнесменів джерелом доходів була не індустрія, а фінансова сфера» [6, с. 16]. Саме цим пояснюється перехід капіталу з матеріальної сфери у нематеріальну і його трактування інституціоналістами як багатств, за рахунок яких будуть придбані засоби виробництва з метою їх використання для розвитку суспільства. При цьому джерелом приросту капіталу визначались науковий прогрес, людські здібності та інновації.

Капітал – це незамінна структура виробництва в ринковій економіці, тобто це той ресурс, який приносить дохід. Слово «капітал» походить від латинського слова «capitalis», що в перекладі означає «основний або головний» [7]. Власний капітал підприємства може показувати частку майна підприємства, яка фінансується за рахунок вкладених коштів власників і власних засобів підприємства.

На думку Р.О. Хом'яка, власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань, а власний капітал відображає суму, яку власники (засновники) передали в розпорядження підприємства як внески чи залишили у формі нерозподіленого прибутку, або суму, що підприємство одержало у своє розпорядження ззовні (від інших підприємств) без повернення [8].

Капітал в багатьох літературних джерелах та безпосередньо в роботах В.В. Завгороднього, А.О. Коваленко, С.Ф. Голова [9] розглядається в загальних рисах. Більш інформативно та структуровано підійшли до вивчення категорії «капітал» такі вчені, як І.Й. Яремко, В.В. Сопко, В.Д. Соколов [10]. Потрібні деталь-

не вивчення зазначеної категорії, її інформаційної сутності і представлення як об'єкта обліку, за допомогою якого повинна формуватися повна і достовірна інформація, необхідна для ефективного функціонування та управління підприємством.

Так, Р. Алборов розглядає власний капітал як сукупність вкладів учасників (власників) в майно під час створення організації для забезпечення її діяльності в розмірах, визначених установчими документами. Тоді як А.Г. Загородній і Г.О. Партин [11] під власним капіталом розуміють сукупність економічних відносин, що дають змогу включити в господарський обіг фінансові ресурси, які належать або власникам, або самому господарюючому суб'єкту. По-іншому О.О. Литнев [12] пропонує трактувати поняття власного капіталу з позиції вкладеного власниками капіталу: «власний капітал – це вартість майна, вкладеного (інвестованого) власником у підприємство». З цієї точки зору більш повне визначення надає О.В. Філімонов, який представляє власний капітал як власні джерела фінансування підприємства, які без визначення строку повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві із суми чистого прибутку. Таке тлумачення більш точно відповідає принципам формування власного капіталу і пояснює джерела його фінансування [16].

Заслуговує на увагу, дослідження В.В. Ковальова, який пропонує трактувати власний капітал як аналог довгострокової заборгованості підприємства перед своїми власниками. Але це твердження не передбачає його буквальне розуміння, оскільки підприємство не має зобов'язання повернути певний еквівалент вкладених ними коштів або через механізми ринку (наприклад, отримання дивідендів), або після ліквідації підприємства [13].

Визначення терміна «власний капітал», які подаються різними вченими-економістами, відрізняються не дуже істотно. Генезис дефініцій «капітал підприємства» в сучасній економічній літературі наведено на рис. 2.

Таким чином, поняття «власний капітал» не має однозначного визначення. Це зумовлено його різноспрямованими функціями, які визначаються наявністю декількох суб'єктів економічних відносин, що мають різні інтереси стосовно власного капіталу. Цими суб'єктами є власники (засновники), кредитори та держава або муніципалітет. Відповідно до інтересів власників (засновників) сума власного капіталу відображає обсяг їх прав. Для кредиторів власний капітал засновника (засновників) виступає критерієм оцінки його (засновника) надійності та гарантом виконання підприємством своїх зобов'язань. Стосовно державного та муніципального інтересу щодо

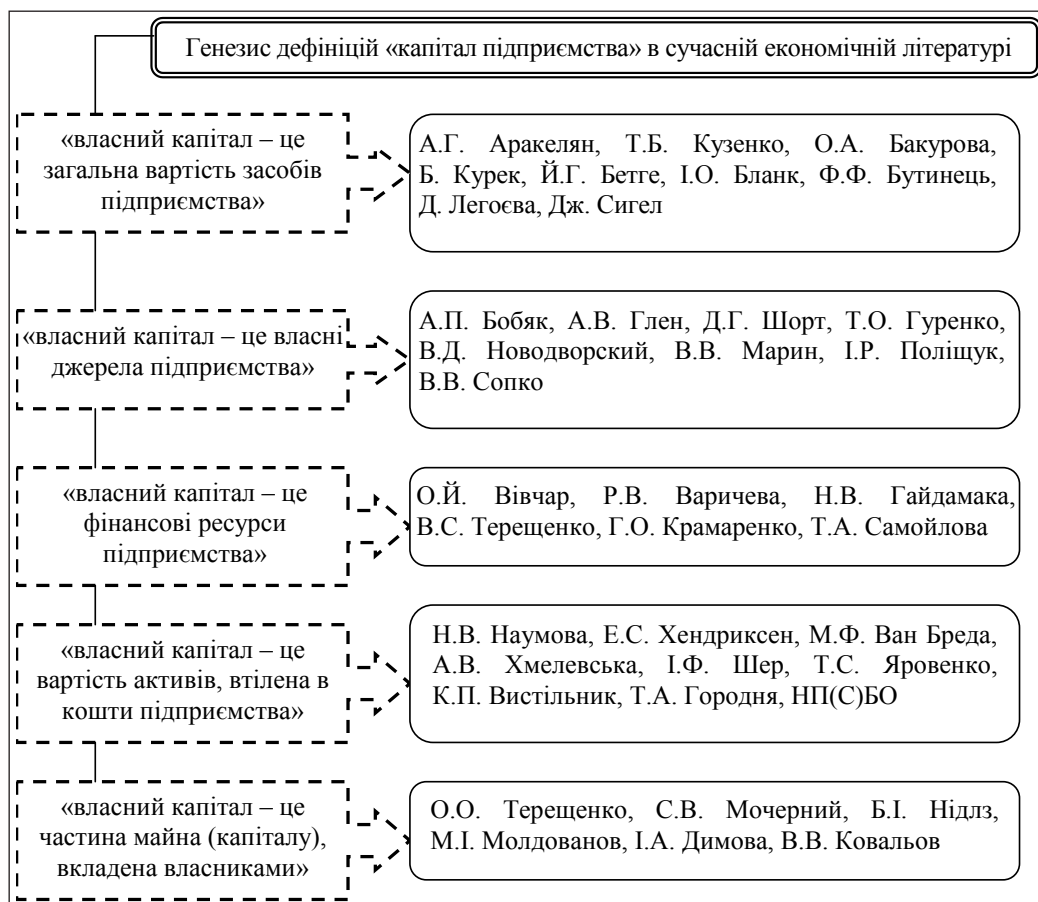

Рис. 2. Генезис дефініцій «капітал підприємства» в сучасній економічній літературі
Джерело: згруповано автором

власного капіталу підприємства, то він полягає у зміцненні стабільності підприємства та його розвитку в інтересах всього суспільства [12].

Висновки. На основі систематизації наукових джерел встановлено, що генеза поняття «капітал» пройшла не простий шлях, а саме від зародження доринкової економіки до широкого поширення і використання в соціально-орієнтованій ринковій економіці. При цьому джерелом приросту капіталу визначались науковий прогрес, людські здібності та інновації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яремко І.Й. Балансознавство у контексті і форматі методології економічної науки / І.Й. Яремко, Т.В. Федак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2009. – № 647. – С. 547-552.
2. Хендриксен Э.С. Теория бухгалтерского учета / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ванн Бреда. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
3. Камінська Т.Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств / Т.Г. Камінська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць. – Вип. 2(20). – Житомир, 2011. – С. 230-245.
4. Бутинець Ф.Ф. Фінансовий облік: [навч. посіб. для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф.Ф. Бутинець, Н.В. Шатило. – Житомир: ЖІТІ, 1998. – 768 с.
5. Кащена Н.Б. Економічна природа та зміст категорії «капітал» / Н.Б. Кащена, Г.Л. Чміль // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Вип. 2(14). – Х.: ХДУХТ, 2011. – С. 144-151.
6. Теория измерения капитала и прибыли: [монография] / под общ. ред. Ф.Ф. Бутынца, М. Добиш. – Краков: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2010. – 400 с.
7. Большой бухгалтерский словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
8. Финансовый менеджмент / [Т.С. Новашина, В.И. Карпунин, В.А. Волнин]. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2005. – 255 с.
9. Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік / С.Ф. Голов, В.І. Єфименко. – К.: ТОВ «Автоінтерсервіс», 1996. – 544 с.
10. Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): [монографія] / В.В. Сопко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
11. Загородній А.Г. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: [навч. посіб.] / А.Г. Загородній, Г.О. Партин. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання; КОО, 2004. – 377 с.
12. Лытнев О.А. Основы финансового менеджмента: [учебное пособие] / О.А. Лытнев. – Калининград: изд-во КГУ, 2000. – 120 с.
13. Чебанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: [посіб.] / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 672 с.
14. Леончикова В.А. Економічна сутність власного капіталу / В.А. Леончикова // Вісник СНАУ. Серія: Фінанси і кредит. – 2005. – Вип. 2. – С. 388-390.